

СЪДЪРЖАНИЕ

Славословие на Мусала.....	3
Географско положение.....	4
Граници.....	4
Дялове.....	5
Вертикална подялба.....	5
Хоризонтална подялба.....	5
Източна Рила..	5
Мусаленско главно било	5
Маришки дял.....	5
Мусаленски дял...	6
Ковашки дял.....	6
Ибърско главно било	6
Славовски дял.....	6
Белмекенски дял...	6
Ибърски дял.....	6
Заврачишки дял...	7
Средна Рила...	7
Скакавишко главно било	7
Скакавишки дял...	7
Маринковишки дял.....	7
Шишковивишки дял	7
Рилецко главно било	8
Канарски дял.....	8
Рилецки дял.....	8
Бричеборски дял...	8
Северозападна Рила.....	8
Мальовишки дял..	9
Вазоввръшки дял..	9
Калински дял.....	9
Отовишки дял.....	10
Кабулски дял.....	10

	Югозападна				
	Рила.....	10
			Северно		
			главно било	10
			Мечивръшки		
			дял.....		10
			Царевички дял		10
			Южно главно		
			било.....	10
			Парангалишки		
			дял.....		10
			Капатнишки		
			дял.....		11
			Хърсовски дял		11
Геоложки					
строеж.....	11
Релеф и					
геоморфоложко					
развитие.....	11
Полезни					
изкопаеми.....	12
Климат,					
температура и					
валежи.....	12
	Климат	12
	Ветрове	12
	Валежи	12
Минерални					
извори.....	12
Хидрография.....	13
Почви.....	14
Растителност и					
животински свят...	14
	Растителност	14
	Животински				
	свят.....	15
Стопанско					
значение.....	15
	Води и гори...	15
	Туризм.....	15
Рила в нашата					
история.....	16

Славословия на Мусала

Le Mont Blanc que cent monts entourent...

Desintéressement.

V. Hugo

Там в сяйното небе, из хаоса планински,
изпъква Мусала, левентът исполински.

Един в лазура син, без равен, без другар,
над всички планини възвишеният цар.

Високо той над тях издига лоб гранитен,
със вечен сняг венчан и облаци укитен.

И гледа мълчалив в дълбокий небосклон
до самия Олимп – на боговете трон.

А около – тълпи гиганти горделиви
чукари, върхове и чалове плешиви -

и страшни ридища с изгрязани чела,
в смирение стоят пред вечний Мусала.

И всички в един глас гиганта пръв венчава,
върховната му мощ в небето прогласяват:

“Ти наш си цар и вожда – планинският хор мълви -
пред твоята глава ний скланяме глави.

Висок си ти над нас, отишъл си в небето,
съперник нямаш друг, царуваш в висинето.

Слънчеви лучи най-първо теб златят
и орлите едни по тебе се вестят;

там дето видиш ти, на нас взорът ни не стига,
един ти само чуйш на ангелите хорът.

Осанна теб! Венец и слава ти си нам,
най-пръв и най-светлив, най-чист и най-голям,

и горди сме със теб, пред кой сме всички мали,
и хора да сме ний – не бихме те ругали!”

Иван Вазов

Географско положение.

Рила е част от Рило-Родопския масив и е най-високата планина не само в България, а и на Балканския полуостров. Тя е средишна планина на полуострова и е нагов главен орографски и хидрографски възел.

фиг. 1 Поглед към Мальовица от Седемте езера

Площ	2629 km ²
Средна надморска височина	1487 m
Най-висок връх	Мусала (2925,4 m)
Дялове	Източна, Средна, Северозападна, Югоизточна

табл. 1

Граници.

Откъдето и да наблюдаваме Рила, тя изпква със строгите си сурови очертания сред обкръжаващите я околни планини. За оформянето на нейния внушителен облик допринасят оградните котловини, които опасват от всички страни подножията на планината – Благоевградска, Дупнишка, Самоковска, Костенецко-Долнобанска и Разложка. Високи седловини¹ свързват Рила със съседните ѝ планини: седл. Предел – с Пирин, Аврамова седловина – с родопите, Боровецка седловина и ридът Шумнатица – с Ихтиманска Средна гора и Клисурска седловина – с Верила. Най-плътно Рила е свързана с източната си съседка Родопите, затова въпросът за определяне на границата помежду им е занимавал учени и краеведи още от средата на миналия век, а географската наука е трябвало търпеливо да изяснява противоречивите становища по отношение на източната рилска граница. Тя е окончателно установена от видния учен географ проф. Живко Гълъбов през 1949 г., който разграничи Рила от Родопите, посочвайки отчетливи морфографски, морфоложки и климатични различия между двете притиснати в плътна прегръдка планини. Измествайки я на изток от долината на Сестримска Крива река и Криворечката седловина (граница, посочена от проф. Иван Батаклиев и от риловеда Павел Делирадев), проф. Гълъбов установява границата между Рила и Родопите по долината на р. Яденица, Юндолска река, седл. Юндола, Люта река, Аврамова седловина, реките Дрещенец и Места.

¹ Седловина – вдлъбнато място между две височини в планински хребет с формата на седло

Дялове

Вертикална подялба

. Приетото деление на планините на ниски – до 1300 м н.в.², средни – до 2000 м, и високи – над 2000 м, причислява Рила към високите планини с най-висока точка вр. Мусала - 2925,40 м. Вертикалното зонироване на планината е обосновано върху нейните физикогеографски особености и включва приетите за високите височинни пояси: нископланински - до 1000 м, среднопланински – от 1000 до 1500 м, планински – от 1500 до 2000 м, субалпийски – от 2000 до 2500 м, алпийски – над 2500 м.

Хоризонтална подялба

Въз основа на орографската структура на планината и на характерни морфографски белези Рила се дели на четири главни дяла – Източна, Средна, Югозападна и Северозападна Рила, разделени от долините на реките Бели Искър, Белишка река, Леви Искър, Рилска река и Илийна река. Всяка част е разграничена от останалите чрез дълбоки речни долини и високи седловини и се подразделя на няколко дяла, носещи наименованието на най-високия или средищен връх.

Източна Рила е най-обширната от четирите части и обхваща 37% от общата площ на планината. Западна граница на Източна Рила е долината на Белишка река, на Станкова река, седл. Горни куки и долината на р. Бели Искър, а източна – границата между Рила и Родопите. На север тази част опира в Боровецката седловина и Долнобанската котловина, а на североизток в подножието ѝ е вдълбан проломът Момина клисура на р. Марица. На юг и югоизток границата минава по долината на р. Места. В тези граници Източна Рила се подразделя на седем дяла, три от които – Мусаленският, Маришкият и Ковашкият, са разположени на Мусаленското главно било, а останалите четири – Славовският, Белмекенският, Ибърският и Заврачишкият – на Ибърското главно било. Двете главни била се пресичат при възловия Маришки връх, разположен на главния вододел на Балканския полуостров между водосборните басейни на Искър, Марица и Места. Мусаленското било в меридионална посока достига Боровецката седловина, а Ибърското било се насочва от Маришки връх в източна посока и достига Аврамовата седловина. Характерни за Източна Рила са глациогенните форми³, широко развити главно по северните склонове на дела.

Мусаленско главно било

В Маришкия дял се издигат шест от десетте най-високи рилски върха: Малък Близнак, Голям Близнак, Маришки връх, Манчо, Овчарец и Песоклива вапа. Маришкият дял е отделен от Мусаленския дял чрез седл. Преслапа – на север, от Ковашкият дял чрез седл. Долни куки (Джанка) – на юг, а седл. Заврачица го отделя от Заврачишкия дял на Ибърското главно било.

² надморска височина

³ Глациогенни форми – ледникови форми

Мусаленският дял е увенчан от първенеца на планината вр. Мусала и от двата най-високи след него рилски върха – Иречек и Дено, извисени на изток от Мусаленския циркус. След Дено на Мусаленското било изпъква конусообразният вр. Шатър, след който билото се спуска на север, за да се свърже чрез Боровецката седловина с рида Шумнатица. От вр. Иречек на североизток се отделя Студеният рид, вододел между р. Голяма Марица и Студения поток. На север от вр. Дено се отделя ридът Средния чукар, врязан между долините на р. Самоковска Бистрица и потока Солената вода. Връх Мусала задънва от южната страна стъпаловидния Мусаленски циркус. За западен перваз на циркуса служи ридът, който се спуска от Мусала в северна посока. В началото на рида се издигат Безименния връх и вр. Алеко, а в продължението му на север ридът е известен с името Маркуджик.

Ковашкият дял заема пространството между седловините Долни куки и Горни куки – северозападно от Средния връх. Първенецът на дела вр. Ковач спуска на изток отвесна стена към циркуса на Якорудските езера. Южно от седл. Долни куки, на изток от главното било се отделя къс страничен рид, на който изпъква с внушителния си блясък вр. Суха вапа, надвесен със стръмни скалисти склонове към циркусите на Грънчарското езеро и Якорудските езера. Другите принадлежащи към дела върхове – Стражник, Лопатишки и Средния връх, са по-незначителни и се издигат на странични била на юг от главното било.

Ибърско главно било

Най-източният дял на Ибърското главно било – **Славовският дял**, е включен между долината на р. Яденица и залятото от водите ез. Белмекен (най-високото стъпало на каскадата “Белмекен-Сестримо”) понижение Полето. Към този дял спадат Раковица (Беловският балкан), Гешова планина с просторните Вълчи поляни, Джаферица и Станков балкан. На границата между Рила и Родопите дъльт обхваща част от курорта Юндола. Най-високият връх е Славов връх – юго-източно от яз. Белмекен.

Белмекенският дял изпъква с внушителните очертания на върховете и страничните ридове. Ограничен е от долините Софаница, Сестримска Крива река, Кардалица, Костенецка река (Чавча, Стара река). Той е един от малкото рилски дялове, който не носи името на най-високия си връх – Острец, заел средишно положение между съседите си Каменити връх и Равни връх.

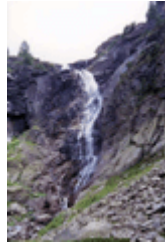
Ибърският дял заема пространството между седл. Ушите над Чавча и Мусаленската седловина. Най-високият връх на дела Ибър е разположен на страничен рид, тъй като главният вододел минава южно от върха по билото на Кардалица. На север от вр. Ибър долините на Голям Ибър и Чавча се спуска мощният рид Петата, на който се издигат Бистришки връх и Трещеник, а при големия завой на рида е вр. Острата скала. Ридът се спуска няколко разклонения (Соколовец, Сухарка, Пасището) към Долнобанската котловина. Друг, успореден на Петата рид, се врязва между долините на реките Голям и Малък Ибър. Това е ридът Черната скала, чийто скалист западен склон спуска отвесна стена към м. Туювка в долината на Малък Ибър.

Заврачишкият дял образува източния перваз на р. Права Марица и на р. Марица след водослива на двете реки. Това е Заврачишкият рид, на който се издигат върховете Заврачица и Ясник, северно от седл. Орището е вр. Борин. На юг от склоновете на дела достигат долината на р. Ропалица, прорязани от долините на Янчова река и Казанишка река.

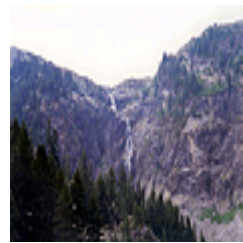
Средна Рила (Централна Рила). Тази част от планината заема само 9% от общата ѝ площ, но нейният релеф е с най-силно подчертан алпийски облик. Границата на Средна Рила минава по долините на Рилска река, Леви Искър, Черни Искър, Бели Искър, Белишка и Илийна река. Подобно на Източна и Средна Рила има две главни била – Скакавишко и Рилецко, разграничени от долината на Рилска река. Възлов връх на двете била е Канарата, заемащ челно място в орохидрографската характеристика на планината. В Средна Рила са обособени шест поддяла.

Скакавишкото било се издига от източния край на Говедарската котловина в южна посока между долините на Леви и Бели Искър. Дели се на Скакавишки, Маринковишки и Шишковишки дял. Възелски преслап отделя Скакавишкия от Маринковишкия дял, а Прекоречки преслап – Маринковишки от Шишковишкия дял.

Скакавишкият дял съперничи по внушителност на отсрещния Мусаленски дял на Източна Рила. Най-личните му върхове Малък Скакавец, Голям Скакавец и Драганица се надвесват над долината на Бели Искър със стръмни скалисти склонове и висящи циркуси, а отвесната стена на циркуса на Сакън дупка под вр. Малък Скакавец придава алпийска суровост на този дял.

фиг. 2 Скакавишки водопад

фиг. 3 Скакавишки водопад

фиг. 4 По р. Скакавица

фиг.5 Водопад по р. Скакавица

Маринковишкият дял се свързва чрез седл. Кобилино бранище със Северозападна Рила. Неговото било е в посока от изток на запад. На него се извисяват върховете Възела, Маринковица, Погледец и Водни връх. От вр. Погледец между долините на Горна и Долна Лева река се врязва скалистият едноименен рид, в чийто северен склон сред клеков пояс се намира езерото Йозола.

Шишковишкият дял е развит в югозападна посока между Прекоречка и Канарски преслап. Той е труднопроходим и с оста-

налите два дяла попада в забранена вододейна зона. В северния край на дела се издига вр. Шишковица, спуснал почти отвесен скалист склон към долината на р. Маринковица, а на къс страничен рид, владен между циркусите на р. Маринковица и Рибни езера, се издига скалистият вр. Йосифица.

Рилецкото било се простира от седл. Горни куки в северозападна посока, а при Канарски преслап се свързва със Скакавишко било. Дели се на Канарски, Рилецки и Бричеборски дял.

Канарският дял заема пространството между седловините Горни куки и Седлото, а първенецът на дела вр. Канарата е разположен на главния вододел на полуострова и разграничава водосборните басейни на Рилски езера, Бели Искър и Белишка река. Същевременно върхът е важен орографски възел на Рила. На изток от Канарата на глвното било се издигат върховете Скалец, Вапа и Чемерна, а на югозапад са внушителните му скалисти събратя Павлев връх, първенецът на Средна Рила, Черна поляна и Пъстри слап. От главното било южно от Мраморецки преслап се спуска в западна посока къскаят рид Мраморец, владен между началните потоци на Илийна река.

Рилецкият дял представлява на места тесен скалист гребен. Източната му част между Мраморецки преслап и вр. Теодосиеви караули е труднопроходима, а западната част е заета от заоблените била на върховете Дъбрава и Баба. По северния склон на дела към долината на Рилска река се оформени циркусите на Сврадливото езеро, на Дяволските и Манастирските езера. По южния му склон са вдълбали коритата си няколко маловодни дола, притоци на Илийна река. От късите странични ридове, които се спускат към долината на Рилска река, най-внушителен е Рилец, отрупан по билото с огромни скални блокове.

Бричеборският дял заема най-западната част на Рилецкото било и представлява високопланинско пасище. Склоновете му над Рилска река са обрасли предимно с иглолистна гора. От най-високия вр. Бричебор се разкрива смайваща панорама към Мальовишкото било на Северозападна Рила.

Северозападна Рила се нарежда на трето място в планината както по големина, така и по надморска височина. Нейната южна високопланинска част има алпийски облик и е богата на циркуси и езера, а северната ѝ ниска част обхваща продълговатата Говедарска котловина и Лакатишка Рила. Тя е като предпланина, свързана с масива на Рила. Границата на Северозападна Рила от север и запад съвпада с общата граница на планината, а долините на Леви Искър, Сухоезерния поток и Рилска река до водослива с Илийна река я разграничават от Средна Рила. Долината на Рилска река от водослива с Илийна река до вливането ѝ в р. Струма очертава границата с Югозападна Рила. В Северозападна Рила са обособени пет поддяла: Мальовишки, Вазоввръшки, Калински, Отовишки и Кабулски.

Мальовишкият дял е включен между долините на реките Леви Искър, Сухоезерния поток, Рилска река, Друшлявица и Малка Друшлявица, Урдина река и Черни Искър. В този дял се намират най-забележителните алпийски обекти, по стените на които са очертани

катерачни турове с най-висока категория на трудност. Алпийския си облик делът дължи на върховете Мальовица, Елени връх, Орловец, Злия зъб, Двуглав, Ловница и Купените. На изток от Купените се издигат върховете Попова капа, Лопушки връх, Голям Мечит и Будачки камък. Най-висок връх на Мальовишкия дял е Голям Купен. На север от главното Мальовишко било към долината на р. Черни Искър се спускат няколко рида – Лопушница, Голия рид, Ръждавица, Калбура, които заграждат циркусите и коритните долини на р. Лопушница, Прека река и р. Мальовица. Стръмният скалист склон на дела между Ловница и Елени връх е прорязан от улеите на Злите потоци – пътища на лавини и каменопади.

фиг. 6 Вр. Мальовица

фиг. 7 Вр. Злия зъб

Вазоввръшкият дял се простира между долините на реките Джерман, Урдина, Елешница, Малка Друшлявица и Друшлявица. Заема средишно положение в Северозападна Рила, а по билото му минава балканският вододел. Най-висок връх на дела е Вазов връх, на който съперничи югоизточният му съсед Додов връх. Двата върха оформят внушителния Урдин циркус. На северозапад от Вазов връх се намира билната заравненост Раздела – важно туристическо кръстовище, а в западното му подножие се простира Мокришкият циркус, разделен от едноименния рид на Малка и Голяма Мокрица. От Вазов връх в североизточна посока се спуска широко разлатият Зелен рид, заграждащ Урдиния циркус и долината на Урдина река от северозапад. На север от върха на главното вододелно било се издига островърхата пирамида на вр. Хайдута, чиито склонове се спускат към циркусите на Седемте езера и на Черни Искър. Вр. Върла, разположен югозападно от Вазов връх, свързва последния с Черни рид, който се спуска на юг към долината на Рилска река. В края на рида се издига вр. Баучер.

фиг. 8 Вр. Хайдута (Харамията)

Калинският дял е вододел между Рилска река и Дупнишка Бистрица. Билото му се простира на запад от вр. Върла и на него се издигат върховете Калин, Голям и Малък Полич, Мурсалевица, Богдая и Фенерски камък. По северния склон на билото са разположени няколко висящи циркуса – на Черните и на Градинските езера и др. По южния склон на дела са развити стъпаловидно разположените звена на енергодобивната каскада “Калин” (известна е и като “Калинска каскада”), захранвани от яз. Калин.

Отовишкият дял заема пространството на запад от седл. Раздела между долините на реките Отовица и Дупнишка Бистрица. По билото му се издигат Отовишки връх, Скалица, Птичи връх и Черни връх, след които се спуска стъпаловидно към с. Бистрица. Тревистите южни склонове на рида се използват за пасища.

Кабулският дял се простира между долините на реките Отовица и Джерман. Носи името на най-високия връх на дела Кабул. В това име пастирите са отразили достъпността на загладения по билото връх – пасище. По-значителни върхове на дела са Каменна мандра, Крива соспа и Острица. Към Кабулския дял принадлежи и Сухия рид, който се спуска от езерото Бъбрека на север към водослива на реките Скакавица и Джерман.

Ю г о з а п а д н а Р и л а заема второ място по големина сред рилските дялове. По средна надморска височина е най-ниският от четирите главни рилски дял, но е със сравнително голяма относителна височина. Заема пространството между долините на реките Струма, Рилска, Илийна, Белишка, Места, Еловица и Градевска. Седловината Предел я свързва на юг с Пирин, а Седлото – със Средна Рила. Долината на р. Благоевградска Бистрица разделя Югозападна Рила на две главни била – Северно, съставено от Мечивръшки и Царевръшки дял, и Южно, разделено на на Парангалишки, Капатнишки и Хърсовски дял.

Северно главно било

Мечивръшкият дял се простира между седловините Седлото и Добро поле (югоизточно от Царев връх), а двата най-високи върха на дела – Ангелов връх и Голям Мечи връх, го поставят на челно място във височинно отношение сред дяловете на Югозападна Рила. Средищен връх на дела е Голям Мечи връх. От него на северозапад се спуска късият страничен рид Радовица, вододел между реките Радовичка и Каменица, а южният му склон опира в седловината Мечи проход, която свързва Мечивръшкия с Парангалишкия дял на Южното било. На запад от Голям Мечи връх по билото на дела се подреждат върховете Марков камък, Вододела и Аризманица, които представляват хубави пасища.

Царевръшкият дял се простира на запад от седловината Добро поле, над която се издига най-личният връх на дела Царев връх. На запад от него по билото се подреждат върховете Ризваница, Белчевица, Деризмийца, Килеро и Голи връх. На края билото се спуска стъпаловидно към долината на Струма. На къс рид, който се отделя от главното Северно било, източно от с. Стоб ерозията е моделирала земните Стобски пирамиди (“Сватове”).

Южно главно било

Парангалишкият дял граничи с долините на реките Белишка, Динков дол, Благоевградска Бистрица и Стране. Към дела принадлежи един от най-старите резерватати у нас – “Парангалица”, с охранявана площ 1580 ха. Най-висок връх на дела е Езерник, следван от неговия северен съсед – Герман. В циркусите на югоизточните склонове на двата върха са разположени най-южните рилски езера. Североизточно от Герман над Мечи проход се издига Малък Мечи

връх, а на югозапад от Езерник е вр. Равник, разделен от него чрез Парангалишкия преслап.

Капатнишкият дял следва посоката на Парангалишкото било след седловина Русалиите, за да извиси високо над седловина Предел най-южния рилски връх – Капатник. Делът се простира на запад до долината на Осеновска река, а на изток до долината на Белишка река. От него пред погледа се разкрива възхитителна гледка към част от карстовото било на отсрещния Пирин. Билото на дела е заето от тучни пасища, а склоновете му са залесени с иглолистни и широколистни гори. По-значителни върхове на дела са Русалия, Скачковец, Чакалица.

Хърсовският дял е най-ниският, най-населеният и стопански овладеният от рилските дялове. Носи името на Хърсовска река и на пръснатото по северния склон на долината на р. Благоевградска Бистрица с. Хърсово. Делът е силно разчленен и заема обширно пространство между Благоевградската и Симитлийската котловина. Орановския пролом на р. Струма и долините на Осеновска и Градевска река на югоизток. Най-високият връх на дела Боли връх се издига над долината на Славова река. По-ниски и със заравнено теме са Медни връх, Църковището и Попова глава

Геоложки строеж

Първичната скална маса на рилския масив са метаморфните скали, които са претърпели големи изменения по отношение на своята структура. Те са съставени главно от кристалинни шисти във всичките им разновидности – биотитови, мусковитови, амфиболитови и др., процепени от пегматитови и аплитови жили. Срещат се находища на кристализирани варовици (мрамори) и по-често гранитни находища с палеозойска възраст.

Релеф и геоморфолошко развитие

Динамичните вътрешни процеси са предизвикали на три пъти издигането на планината, при което по повърхността на рилския масив са се образували денудационни заравнености. Най-добре е запазена младомиоценската денудационна повърхнина, която заема високите била и върхове. По главните разломни линии са се всекли дълбоки речни долини, към които вододелните ридове спускат стръмни склонове.

Заледяването на планината през плейстоцена, както и издигането на масива вследствие на колебателните движения, са допринесли за образуване на глациалния релеф на рилския масив, богат на ледникови форми. Учените предполагат, че Рила е била на два пъти заледявана. Моренните наслаги и челните морени, преграждащи някои от рилските езера, напомнят за вюрмското заледяване, което е било предшествано от риското заледяване. Рилските ледници и вечни снегове изчезват в началото на холоцена, климатът се променя, а едно от главните атмосферни условия – мразовото изветряне, заедно с ерозионното действие на водата променят глациалния релеф на

планината. Циркусите, подножията на склоновете и речните долини се запълват с огромни сипеи и скални блокажи, реките преобразяват леглата си сред обширните коритовидни долини, а теменните части на планината, подложени на рушителната дейност на атмосферните условия, променят релефа си. Новите форми – сипеите, лавинните улеи, склоновите насипи и скални блокове, са периглациални, т.е. образувани след оттеглянето на последните ледници.

В рилския масив продължават все още да действат активно вътрешните земни сили, а едновременно с тях върху облика на планината оставят своя отпечатък и външните атмосферни фактори, които играят ролята на ваятели на повърхностния релеф на планината.

Полезни изкопаеми

Полезните изкопаеми на Рила са с ограничена номенклатура. Открити са магнетитни и златоносни пясъци и някои ценни минерали, като ортоклаз, ортит, гранат, титанит, пирит и др. От нерудните полезни изкопаеми ценни са находищата на мрамори, бяла слюда, кафяви каменни въглища и битуминозни шисти.

Климат, температура и валежи

Климат

Климатът на Рила се обуславя от нейното географско положение. Тя е разположена на границата между областите с умереноконтинентален и преходносредиземноморски климат. Микроклиматът се обуславя от височинните пояси и от почвената и растителната покривка най-ниска средна месечна температура през зимата се отчита на вр. Мусала - $-11,6^{\circ}\text{C}$ (през февруари). На Мусала е измерена и абсолютна минимална температура $-31,2^{\circ}\text{C}$, също през февруари. През лятото средната температура на Мусала е $5,4^{\circ}\text{C}$ (през август), абсолютната максимална температура, измерена на върха, е $18,7^{\circ}\text{C}$. В Благоевград е измерена абсолютна максимална температура $39,9^{\circ}\text{C}$.

Ветровете

Високопланинският пояс на Рила се характеризира с буйни ветрове (30-40 m/s), които са предимно югозападни и западни. По-умерени са северозападните и североизточните ветрове.

Валежи

Най-обилни валежи са отбелязани в субалпийския пояс на планината. Годишно на вр. Мусала падат 1155mm валежи, от които 80% са във вид на сняг. Върхът е покрит със снежна покривка 253 дни в годината. На много места във високия пояс на планината средната дебелина на снежната покривка надхвърля 2m по ръбовете на подветрените склонове се образуват снежни козирки, а по склоновете при подходящи условия се смъкват лавини, застрашаващи безопасното придвижване из планината.

Минерални извори

Рилските минерални извори се класифицират като горещи. Разположени са по разседните линии в подножието на планината. Изворите са каптирани, в съседство с тях са изградени бани и балнео-

санаториуми, а край някои и благоустроени курортни селища. Минералните извори в гр. Сапарева баня са с температура от 33 до 91,5°С. При сондажни проучвания през 1957 г. в града е открит нов минерален извор, пулсиращ с гейзероподобна струя. Температурата на неговата минерална вода е 102°С. Гейзеровият минерален извор в Сапарева баня е единствен по рода си у нас, а по температурата се нарежда на едно от първите места в света. Горещи извори в подножието на Рила има още в Долна баня (62°С), Благоевград (53°С) и др.

Хидрография

По главното било на Рила минава част от Балканския вододел. Разположена в центъра на Балканския полуостров, планината е важен хидрографски възел не само за нашата страна, но и за полуострова

Подхранването на реките в Рила е предимно от топенето на снеговете и от валежите. Много от реките са с постоянни водоизточници – циркусните езера и мочурищата. През по-голямата част от годината езерата са покрити с лед. За броя на постоянните рилски езера се дават противоречащи данни. Според едни източници техният брой е 140, а според други – 189, без да се смятат 30 малки (с площ 1-2 дка) и плитки езера, които през лятото пресъхват. Езерата в Рила са групирани по няколко в отделни циркуси, но не е малък броят и на единичните езера. От езерните групи най-известни са Седемте езера, Урдините езера, езерата в Мусалунския циркус и др. Най-високо разположено е Леденото езеро – в северното подножие на вр. Мусала. Смардливото езеро в Средна Рила е най-голямото циркусно езеро на Балканския полуостров (212 дка), а най-дълбокото от рилските езера е Окото (второто от групата на Седемте езера) – 37,5m.

фиг. 9 Ез. Окото

фиг. 10 Урдините езера

фиг. 11 Ез. Бъбрека

фиг. 12 Седемте езера

Главното вододелно било на Рила разпределя водите ъ между Черноморския и Беломорския басейн. Към Черноморския басейн принадлежи само р. Искър. Тя отвотднява северните склонове на планината от долината на Черни (Прав) Искър до коритната долина на Бели Искър, а чрез р. Мусаленска Бистрица – и район на изток от Бели Искър. Третият им събрат (Леви Искър) отвотднява западните склонове на Скакавишкото било и циркусите под Водни връх. Към Бело-

морския басейн се отправя р. Марица, която събира водите на част от Източна Рила и е най-дългата българска река. От югоизточните рилски склонове извираят началните потоци на р. Места, образувана от Бела и Черна Места и от техните притоци. Обширен е водосборният басейн и на притоците на р. Струма, които отводняват западните и югозападните склонове на планината. От притоците на Струма по-големи са реките Рилска, Джерман и Благоевградска Бистрица. В тях се оттичат водите на живописни езерни групи: в р. Джерман – Седемте езера, а в Рилска река – Рибните езера и най-голямото планинско езеро у нас – Сврадлиското. Значителен приток на р. Струма е р. Благоевградска Бистрица, която отводнява резервата “Парангалица”, южните склонове на Цареввръшкия и северните склонове на Хърсовския дял на Югозападна Рила.

Почви

Почвите в Рила са височинно зонирани.

Надморска височина	Тип почви	Растителност
До 1000m	Канелини горски почви	Дъб, габър, бук
1000-1500m	Светлокафяви горски почви	Широколистни и смесени гори
1500-2000m	Тъмнокфяви почви	
2000-2200m	Тъмноцветни горски почви	Ниски храсти
Над 2200m	Планинско-ливадни почви	Алпийски пасища

табл. 2

Растителност и животински свят

Растителност

Растителността на Рила е разпределена на височинни или вегетационни пояси, което се обяснява с климатичните особености на планината и с изложението на отделните ѝ части. Главните растителни пояси са два – горист и тревист. Рилските гори са голямо национално богатство.

Горският пояс обхваща подножието на планината, а горната му граница достига до 2000m н.в. Той заема обширна площ и е богат на ценни дървесни видове (предимно иглолистни). Наред с най-разпространените смърч и ела се срещат големи площи, заети от черен бор, бял бор и бяла мура. По някои склонове клекът достига височина 2,5m и е труднопроходим. Той е заел обширни площи около Бистришки връх и вр. Трещеник (на рида Петата), в горното течение на Рилска река, р. Маринковица и по долината на р. Чернатица в Средна Рила, по билото от Будачки камък до вр. Среднос в Северозападна Рила и др. Широколистните видове (главно букът и габарът) растат на нивото на долната граница на гористия пояс.

Тревистият пояс в Рила обхваща билните части на планината – заети от алпийски пасища. Сред флористичните рядкости на тревистия пояс се срещат и някои ендемитни видове – рилската иглика, рилският равен и рилското подрумче, а реликтните представители – алпийската роза и многобройните разновидности на каменоломките.

Животински свят

От петдесетте вида ендемити единадесет принадлежат на Рила. Сто-тици стада, които пасат по рилските високопланински пасища, под-чертават голямото им значение за развитието на скотовъдството у нас.

Рилската фауна е богата на разновидности – като се започне от микроорганизмите и планинските насекоми, земноводните и пред-ставителите на влечугите и се стигне до пернатите обитатели на го-рите и четириногите представители на полезния и вредния дивеч. От грабливите птици все още се срещат соколът, керкенецът, черният орел, ястребът и др. На безмилостно изстребление е подложен глуха-рът, който туристите най-често срещат в препариран вид по хижи и ловни домове. Полезният дивеч е представен от все по-рядко сре-щащата се сърна, от елена и дивата коза, а представители на хищниците са вълкът, мечката и дивата сърна.

Стопанско значение

Води и гори

За родното стопанство от най-голямо значение са рилските гори и водни източници. Рила осигурява значителен процент от необходимия на народното стопанство иглолистен строителен ма-териал. Алпийските пасища спомагат за развитието на ско-товъдството. Водното богатство на планината се използва за питейни, енергодобивни и напоителни нужди. В поречието на Рилска река е развита енергодобиваната каскада “Калин” (с най-високо разполо-жено звено яз. Калин). Водносилватната каскада “Белмекен – Сестри-мо”, изградена на територията на планината, е грандиозно за нашите мащаби съоръжение. Няколкото обособени на територията на Рила резервати – “Парангалица”, “Маричини езера”, “Скакавица”, “Скакавец”, “Улуците”, а и охраняваните ловни участъци осигуряват условия за опазването в първичен вид на рилската природа и за раз-множаването на редки представители на животинския свят на Рила.

Туризм

Рила е обект със значение във вътрешния и международния туризъм. Известни курортни центрове са Боровец, Говедарци, Сем-ково, а Сапарева баня и Долна баня са балнеоцентрове.

фиг. 13 Хижа “Скакавица”

Рила в нашата история

Планината е била позната на обитаващите полуострова племена от дълбока древност. Следи от неолита са запазени в землищата на гр. Сапарева баня и с. Мурсалево, а в района на Благоевград са разкрити останки от тракийското селище Скаптопара. Следи от тракийско поселище са намерени в край с. Сестрими, Пазарджишко. На много места в подножието и самата планина са разкрити веществени следи от римската епоха – останки от укрепления гр. Германія при Сапарева баня, селище и укрепления в околностите на с. Костенец, Пазарджишко, край с. Сестримо, в гр. Рила. Намерени са настилки на изградени от римляните пътища из планината, останки от защитни съоръжения – крепости (кастели), водопроводи и др.

Богатите рудни находища на планината са били известни и използвани както от траките, така и от римляните, но рудодобивът добива особено значение през средните векове и по време на османското владичество на полуострова. Следи от промишлена обработка на добиваните руди са запазени в с. Сестримо и др.

Рилският именослов е съхранил следи от езиковата култура на траките и на племената, обитаващи нашите земи до основаването на Първата българска държава. За древногръцкия историк Тукидид Рила е “голяма и необитаема планина”. За нея пише при своето заточение в Костанца в началото на I в. и римският поет Овидий, за когото тя е “ледена планина, закърмила младия Хеброс (Марица)”.

Най-старото име на планината е Доунакс – дадено ѝ от траките. Означава място с много вода. С тракийски произход са и другите ѝ имена – Дунка и Роула (Рула), което славяните видоизменят на Рила – “водна планина”. Латинското наименование на планината е Дунакс монс.

Библиография

Радучев, Живко

“Рила пътеводител”, второ преработено и допълнено издание,
1988 год.